

УДК 004:008-043.83:001.891:378

DOI 10.32755/sjeducation.2024.02.262

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Щербина Наталія Олексіївна, кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34

e-mail: natalboyko@gmail.com)

ORCID: 0009-0002-5573-0505

Researcher ID: KHU-4191-2024

В умовах інформаційного суспільства сучасна система освіти повинна підготувати свідомих громадян своєї країни, здатних орієнтуватися в інформаційному полі, критично осмислювати почуте, робити власні висновки й шукати відповіді на поставлені запитання. І саме вища освіта має сприяти виробленню цих навичок і вмій.

Мета статті – з'ясувати семантичне значення поняття «інформаційна культура» та визначити методiku її формування у здобувачів вищої освіти під час здійснення наукової діяльності.

Під час написання статті були використані загальнонаукові методи аналізу й синтезу. Також було дотримано світоглядно-методологічних принципів демократизації, інноваційності, гнучкості освітнього процесу.

У роботі визначено основні підходи до розуміння сутності поняття «інформаційна культура». Наголошено на значенні ретельного відбору джерел інформації, необхідності критичного осмислення отриманих відомостей та на важливості дотримання цих принципів у ході наукової діяльності. Отримані результати дослідження можуть бути враховані під час планування навчальних занять, передусім практичних робіт.

Висновки. Таким чином, поняття інформаційна культура має різні дефініції і використовується для різних галузей знань. Ключовою ознакою цього поняття є критичне ставлення до отриманих відомостей і належна їх верифікація. Сучасна система освіти приділяє значну увагу формуванню інформаційної культури, запроваджуючи спеціальні курси, зокрема медіаосвіти. Дотримання інформаційної гігієни здобувачами вищої освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу, особливо під час наукової діяльності. Виконання низки практичних завдань з розвитку критичного мислення має сприяти формуванню інформаційної культури здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційне суспільство, медіаосвіта, критичне мислення, наукова діяльність.

FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Shcherbyna Nataliia, PhD in Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and
Humanitarian Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: natalboyko@gmail.com)
ORCID: 0009-0002-5573-0505
Researcher ID: KHU-4191-2024

In the conditions of the information society, the modern education system must prepare conscious citizens of their country who are able to navigate in the information field, critically interpret what they hear, draw their own conclusions and seek answers to the questions posed. That is why higher education must contribute to the development of these skills and abilities.

The purpose of the article is to find out the semantic meaning of the concept of "information culture" and to determine the methodology of its formation among students of higher education during scientific activity.

During the writing of the article, general scientific methods of analysis and synthesis were used. The worldview and methodological principles of democratization, innovation, and flexibility of the educational process were also observed.

The article defines the main approaches to understanding the essence of the concept of "information culture". The importance of careful selection of information sources, the need for a critical understanding of the received information, and the importance of observing these principles in the course of scientific activity are emphasized. The obtained results of the research can be taken into account when planning training sessions, especially practical work.

Conclusions. Thus, the concept of information culture has different definitions and is used for different fields of knowledge. The key feature of this concept is a critical attitude to the received information and its proper verification. The modern education system pays considerable attention to the formation of information culture, introducing special courses, including media education. Observance of information hygiene by students of higher education is an integral part of their educational process, especially during scientific activities. Completing a number of practical tasks for the development of critical thinking should contribute to the formation of the information culture of higher education graduates.

Key words: *information culture, information society, media education, critical thinking, scientific activity.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку суспільства інфор-

мація відіграє ключову роль у всіх сферах суспільного життя. Тому інформаційна культура набуває неабиякого значення, особливо коли йдеться про наукові дослідження. Відтак, формування інформаційної культури наукових досліджень є першочерговим завданням нинішньої системи освіти, що й зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Більшість здобувачів вищої освіти, з одного боку, мають широкий доступ до різних джерел інформації, проте далеко не всі приділяють час на перевірку достовірності отриманих відомостей. Тому формування інформаційної гігієни має вагоме значення як для повсякденного життя, так і для наукової діяльності здобувачів вищої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання інформаційної культури дедалі більше привертає увагу дослідників, які з різних аспектів розглядають це поняття. Глушак О. досліджує визначення поняття «інформаційна культура» та його відмінності від понять, пов'язаних з комп'ютерною грамотністю [1, с. 109]. Валушко І. звертає увагу на юридичні аспекти формування інформаційної безпеки українських громадян [2]. Халамєндик В. акцентує увагу на значенні інформаційної гігієни для збереження психічного здоров'я [3]. Уваркіна О., Гангал А., Волошина Н. також досліджують психологічні аспекти інформаційної культури, з акцентом на її значенні в умовах російської агресії [4]. Питання інформаційної гігієни висвітлюється і в низці підручників [5]. Так, наприклад, у 2022 р. побачив світ навчальний посібник «Ми у світі інформації», який у доступній формі ознайомлює з базовими принципами функціонування інформації та правилами роботи з нею [6]. Отже, огляд літератури свідчить, що питання інформаційної культури може розглядатися різновекторно. Нами буде зроблено акцент на методику формування інформаційної культури у здобувачів вищої освіти.

Мета статті: на підставі аналізу сутнісних ознак поняття інформаційна культура визначити методику її формування у здобувачів вищої освіти у процесі здійснення наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма освіти передбачає формування низки компетентностей, з-поміж яких

ключове місце посідає інформаційна грамотність. Здебільшого сучасні здобувачі вищої освіти отримують більшість інформації з мережі Інтернет. Це значно полегшує час на пошук інформації, робить її доступнішою, але не завжди всі відомості є правдивими. Часто спотворена інформація використовується для маніпулювання суспільною думкою, а інколи може нести загрозу національній безпеці. Тому ще у 2010 р. в Україні було розпочато застосування «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», що була погоджена постановою президії Національної академії педагогічних наук України в травні 2010 року. Головна ідея концепції полягає у сприянні становленню ефективної системи медіаосвіти в Україні для забезпечення загальної підготовки дітей та молоді до безпечної і ефективної взаємодії з сучасною медіасистемою. Згідно з цією Концепцією медіаосвіта є частиною освітнього процесу і спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною системою масмедіа як традиційними (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітніми (комп'ютерне опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [5, с. 19].

Здобувачі вищої освіти мають не лише критично осмислювати отриману інформацію, а й уміти аналізувати її, використовувати для отримання і продукування нових знань. Відповідно до Закону України про вищу освіту одним із завдань університетів, академій, інститутів є провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі [7]. Відтак наукова діяльність здобувачів вищої освіти є вагомою частиною їх навчальної діяльності. Науково-педагогічні працівники мають не лише дати студенту (курсанту) знання з певного предмета, а й сформулювати в нього/неї здатності творчо застосовувати їх на практиці, бути готовим до постійного саморозвитку і вміти критично мислити, зокрема і завдяки науковій діяльності [8, с. 117].

Ключовим етапом будь-якого наукового дослідження є пошук джерел. Говорячи про пошук інформації, слід приділити увагу таким поняттям, як «інформаційна культура» та «інформаційна діяльність». Макаренко Л. зазначає, що інформаційну культуру можна охарактеризувати як основу загальнолюдської культури, оскільки вона регулює будь-які інформаційні взаємодії (наприклад, у сфері комунікативної культури, культури інформаційного пошуку, загальнонавчальній, пізнавальній діяльності загалом тощо). Інформаційна діяльність, за визначенням дослідниці, розуміється нами як процес, у ході якого особистість перетворює і пізнає інформаційне середовище, постаючи діяльним суб'єктом, а освоювані об'єкти, процеси, явища інформаційного середовища роблячи об'єктом своєї діяльності, водночас найповніше, творчо реалізовує свої здібності, потреби і прагнення як на користь власного розвитку, так і з користю для оточення і суспільства загалом [9, с. 129].

Свістельник І. вказує, що формування інформаційної культури є спеціально організованим, цілеспрямованим процесом, що передбачає навчання здобувачів вищої освіти спеціальних інформаційних знань та вмінь шукати, опрацьовувати й правильно використовувати знайдену інформацію [10, с. 285]. На її думку, поняття «інформаційна культура» пов'язане з двома фундаментальними поняттями – інформація і культура. Керуючись інформологічним підходом, більшість дослідників визначають поняття «інформаційна культура» як сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору та аналізу інформації, спрямовану на задоволення інформаційних потреб. За культурологічного підходу зміст поняття «інформаційна культура» розглядають як складову процесу формування культури особистості (результати інформаційної діяльності). Таким чином, інформаційну культуру визначають як складову загальної культури людини; сукупність інформаційного світогляду і системи знань, умінь та навичок, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність для оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як карткових (каталогів і карто-

тек бібліотеки), так і сучасних інформаційних технологій (за допомогою мережі Інтернет) [10, с. 285].

Коли йдеться про накопичення інформації, Л. Макаренко використовує теорію метайнформації, розроблену Ю. Шрейдером, згідно з якою термін «метайнформація» вживається для позначення інформації про інформацію, а ще точніше, про спосіб кодування інформації; розуміння будь-якої інформації неможливе без володіння метайнформацією. Своєю чергою, метазнання є знаннями про знання, і на основі сучасних поглядів на роль інформації в процесах, що відбуваються в соціальних системах, вони – не що інше, як методологія інформаційної операції. Оскільки інформаційний компонент є основним у будь-якому виді діяльності, та операція інформацією є основною методологією всієї людської діяльності загалом і будь-яких її різновидів та варіантів. З огляду на це, як зазначає Ю. А. Шрейдер, інформаційні знання є основним компонентом метазнань особистості, методологічною основою отримання будь-яких знань і здійснення будь-якої діяльності [9, с. 129].

Наукова інформація, щоб її вважали такою, повинна відповідати низці вимог. З погляду точних наук, найважливіші властивості наукової інформації – це її достовірність та відтворюваність. Достовірність інформації (англ. *Validity of information*) – властивість інформації бути правильно сприйнятою. Загалом достовірність інформації досягається завдяки відповідності низці вимог: зазначенням часу подій, про які йдеться; зіставленням даних, одержаних з різних джерел; своєчасним відкриттям дезінформації; усуненням хибної інформації та ін. Відтворюваність результатів вимірювань (англ. *Reproducibility of measurement*) – повторюваність (у межах встановленої похибки) результатів вимірювань однієї і тієї ж величини, отриманих у різних місцях, окремими методами, засобами, операторами, в різний час, але зведених до одних і тих самих умов вимірювань. Відтворюваності інформації досягають завдяки використанню точних приписів, методик проведення експериментів, багаторазовим повторенням дослідів. Ще однією важливою властивістю наукової інформації є її кумулятивність. Кумулятивність наукової інформації – здатність

наукової інформації набувати більш точного, узагальненого і компактного вигляду в процесі створення нової наукової інформації. Кумулятивність є наслідком науково-технічного прогресу. З кумулятивністю наукової інформації тісно пов'язано таке явище, як її старіння [11, с. 8–9]. Тому під час виконання дослідницької роботи важливо перевіряти актуальність інформації, яка використовується.

Відтак, під час освітнього процесу здобувачі вищої освіти мають передусім формувати інформаційну культуру, яка, на нашу думку, полягатиме в наступному. На етапі пошуку наукової інформації важливо приділяти увагу її достовірності, актуальності. Окремо слід наголосити на важливості дотримання правил академічної доброчесності, передусім на використанні посилань на використані джерела, неприпустимості використання робіт інших авторів без зазначення їх авторства.

Необхідно також наголосити на необхідності використання лише наукової інформації, суттєвою відмінністю якої є те, що вона отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці. Окрім того, дослідники виокремлюють такі основні ознаки наукової інформації:

- вона отримується в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика, і подається у відповідній формі;

- це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності [12].

На нашу думку, після ознайомлення з теоретичними відомостями здобувачі вищої освіти мають практично використовувати набуті знання. Доречним стане відвідування бібліотек та архівів з метою пошуку наукової літератури з певної проблематики.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства інформаційна культура відіграє ключову роль у визначенні цінностей і пріоритетів її громадян. Серед освітніх пріоритетів дедалі більшого значення набуває розвиток інформаційної грамотності. Для здобувачів вищої освіти, на наше

переконання, необхідно формувати високий рівень інформаційної культури не лише на рівні споживачів інформації, а й уміти практично використовувати та продукувати нові наукові знання на підставі достовірної наукової інформації. Саме тому з метою формування цих вмій під час освітнього процесу доцільно виконувати практичні вправи з пошуку наукової інформації, її належного оформлення у вигляді посилань, перевірки достовірності тих чи інших джерел, відстеження маніпуляцій і пропаганди в інформаційних текстах. Це сприятиме формуванню відповідних умій і навичок як для наукової діяльності, так і для подальшого формування світогляду як особистості.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях доцільно звернути увагу на способи боротьби з поширенням неправдивої інформації, методика виявлення фейків, дослідження мети і засобів їх поширення.

Список використаних джерел

1. Глушак О. М. Інформаційна культура як складова професійної підготовки майбутніх фахівців. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матеріали III щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 квітня 2013). Київ. С. 109–115. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1911/1/Glushak_IS_konf.pdf (дата звернення: 22.08.2024).
2. Валюшко І. О. Інформаційна безпека України: трансформація законодавства після російського вторгнення. *Історико-політичні студії*. 2017. № 2 (8). С. 30–43. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4139c437-5fb8-450f-9eb1-8c25fbe1b9a3/content> (дата звернення: 22.08.2024).
3. Халамендик В. Б. Інформаційна гігієна як фактор збереження психічного здоров'я людини. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2008. № 35. С. 83–91. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_7.pdf (дата звернення: 22.08.2024).
4. Уваркіна О., Гангал А., Волошина Н. Особистість та інформаційна безпека в умовах воєнного стану: філософський компендіум сучасних концептів. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політолог. студії*. 2023. Вип. 46. С. 187–195.
5. Медіасвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упоряд. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко ; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

6. Ми у світі інформації: навч.-метод. посіб. / уклад. І. О. Серова, Л. М. Талюта, І. О. Моргун; за заг. ред. Т. Д. Іщенко, М. П. Хоменка. Київ: Науково-методичний центр ВФПО, 2022. 76 с.

7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII: станом на 28 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 22.08.2024).

8. Щербина Н. О. Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти як засіб активізації їхньої пізнавальної діяльності. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.) / за ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2023. С. 114–117.

9. Макаренко Л. Л. Інформаційна культура особистості: історико-педагогічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 56. С. 128–141.

10. Свістельник І. Р. Формування інформаційної культури студентів ВНЗ фізкультурного профілю. *Молода спортивна наука України*. 2010. Т.1. С. 283–287.

11. Кормош Ж. О., Супрунович С. В., Федосов С. А., Замурусва О. В. Інформаційний пошук і робота з бібліотечними ресурсами: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 136 с.

12. Марцин В. С., Міценко Н. Г., Даниленко О. А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2002. 128 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-text-3032.html> (дата звернення: 22.08.2024).

References

1. Hlushak, O. M. (2013), "Information culture as a component of professional training of future specialists", *Materials of the 3rd annual All-Ukrainian scientific and practical conference Research of young scientists in the context of the development of modern science*, pp. 109–115, available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1911/1/Glushak_IS_konf.pdf (accessed 22 August 2024).

2. Valyushko, I. O. (2017), "Information security of Ukraine: transformation of legislation after the Russian invasion", *Historical and political studies*, No. 2 (8), available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4139c437-5fb8-450f-9eb1-8c25fbeb1b9a3/content> (accessed 22 August 2024).

3. Halamendyk, V. B. (2008), "Informational hygiene as a factor in preserving human mental health", *Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, No. 35, pp. 83–91, available

at: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_7.pdf (accessed 22 August 2024).

4. Uvarkina, O., Gangal, A. and Voloshina, N. (2023), "Personality and information security in the conditions of martial law: a philosophical compendium of modern concepts", *Bulletin of Lviv University. Philosopher-political scientist series studio*, Issue 46, pp. 187–195.

5. *Media education and media literacy*: manual (2012), V. F. Ivanov, O. V. Volosheniuk (Ed.), V. V. Rizun (scientific editorship), Kyiv, Center for Free Press Center.

6. *We are in the world of information*: educational method. manual (2022), I. O. Serova, L. M. Talyuta and I. O. Morgun (arrangement); T. D. Ishchenko and M. P. Khomenko (general ed.), Scientific and Methodological Center of VFPO, Kyiv.

7. *On higher education*: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII: as of May 28, 2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (date of application: 22.08.2024).

8. Shcherbyna, N. O. (2023), "Research work of students of higher education as a means of activating their cognitive activity", *Integration of theory into practice: problems, searches, prospects in the conditions of martial law*: materials of the III International. science and practice conf. (Chernihiv, November 1, 2023), V. F. Puzyrnyy (ed.), Penitentiary Academy of Ukraine, PAU, Chernihiv, pp.114–117.

9. Makarenko, L. L. (2016), "Information culture of the individual: historical and pedagogical analysis", *Scientific journal of M.P. Drahomanov NPU*, Issue 56, pp. 128–141.

10. Svistelnyk, I. R. (2010), "Formation of the information culture of students of physical education universities", *Young sports science of Ukraine*, T. 1, pp. 283–287.

11. Kormosh, Z. O., Suprunovich, S. V., Fedosov, S. A. and Zamuruyeva, O. V. (2020), *Information search and work with library resources*: teaching. manual, Vezha-Druk, Lutsk.

12. Martsyn, V. S., Mitsenko, N. G. and Danylenko, O. A. (2002), *Basics of scientific research*: education. manual, Romus-Polygraph, Lviv, available at: <https://www.info-library.com.ua/books-text-3032.html> (date of application 22.08.2024).